

4. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Л. В. Коломієць. – К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 2004. – 522 с.
5. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с.
6. Gogol N. Taras Bulba / N. Gogol ; translated from the Russian by O. A. Gorchakov. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1955. – 146 с.
7. Gogol Nicolai V. Taras Bulba. A Tale of the Cossacks / Nicolai V. Gogol ; translated from the Russian by Isabel G. Hargood. – New York : Alfred A. Knopf, 1931. – 284 p.

УДК 82.091

Тетяна Романко

МІФОЛОГІЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНАХ Л. ДЕРЕША “КУЛЬТ” І М. НАГАЧА “ЛЕЛЕКА І ЛЬОЛЯ”

У статті проаналізовано універсальність міфу і використання його як методології для інтертекстуального аналізу романів Л. Дереша “Культ” та М. Нагача “Лелека і Льоля”. Висвітлено авторську трансформацію міфологічного сюжетно-образного матеріалу в прозі сучасних українського й польського письменників.

Ключові слова: міф, універсальна опозиція, часо-просторові орієнтири, авторська інтерпретація, художній текст.

Романко Татьяна. Мифологический интертекст в романах Л. Дереша “Культ” и М. Нагача “Аист и Леля”. В статье рассматривается универсальность мифа и использование его в качестве методологии для интертекстуального анализа романов Л. Дереша “Культ” и М. Нагача “Аист и Леля”. Освещается авторская трансформация мифологического сюжетно-образного материала в прозе современных украинского и польского писателей.

Ключевые слова: миф, универсальная опозиция, временно-пространственные ориентиры, авторская интерпретация, художественный текст.

Romanko Tetyana. Mythological Intertext in the Novels by L. Deresh “Cult” and M. Nahacz “The Stork and Lola”. In the article the universal character of myth and its application as a methodology for intertextual analysis of the novels by L. Deresh “Cult” and M. Nahacz “The Stork and Lola” are examined. Author’s transformations of mythological plot and images in the prose of contemporary Ukrainian and Polish writers are explained.

Key words: myth, universal opposition, time and space reference points, author’s interpretation, artistic text.

Постановка наукової проблеми та її значення. Формування сучасної літератури безпосередньо пов'язане зі свідомим зверненням до міфологічної традиції, і розуміння її сутності неможливе без аналізу специфіки інтерпретації класичного міфу. У контексті розвитку новітньої естетики проблема співвідношення міфу та літератури стає актуальним об'єктом естетико-філософських та літературознавчих праць. Тому питання функціонування міфу в культурно-духовному житті сучасного суспільства, авторської міфотворчості, інтерпретації міфу й міфоелементів у літературі загалом є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Сьогодні все частіше літературознавці ведуть мову про міфологічне підґрунтя художніх текстів і звернення авторів до міфопоетичних витоків літератури. Саме міфокритичні дослідження О. Лосева, Є. Мелетинського, К. Леві-Стросса, О. Потебні, В. Топорова, М. Еліаде дають змогу виробити методологію аналізу художніх текстів, які в точному або вже трансформованому вигляді зберегли в собі сліди міфологічного світогляду.

У прозі ХХІ століття відбувається “усвідомлення міфу як альтернативної реальності” (М. Моклиця), у якій можлива не лише актуалізація та авторська інтерпретація давніх міфологічних систем, але й відмежування від реального життя з метою створення цілісної концепції сприйняття світу.

Актуальність статті полягає в актуалізації сучасною літературознавчою теорією інтертекстуального аналізу, що сформувався із постструктуральної думки (Р. Барт, Ж. Дерріда, Ю. Крістева) та позатемпоральною активністю універсальних міфологічних сюжетів, тем, ідей, мотивів, образів тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Прочитання міфопоетичного плану художнього тексту завжди є реконструкцією певних універсальних позицій, укорінених у позачасовому, трансісторичному побутуванні міфу. Як зазначає Неллі Корнієнко, “художня культура [...] демонструє як одну з фундаментальних позицій – принцип «безконечного відновлювального повернення»” [5, 146]. Повернення вона вбачає у зверненні до першоджерел, витоків, абсолютів, які на сучасному етапі історії ще невичерпані. Анатолій Нямцу стверджує, що “активність міфологічних і легендарних сюжетів зумовлена, з одного боку, загальновідомістю використовуваних культурних зв'язків і багатозначністю їх

структурно-змістовних характеристик; з іншого – підкресленою актуалізацією позачасових координат традиційних сюжетів” [6, 6]. Тому завдяки цим особливостям у сучасних художніх текстах формується багатоплановий підтекст, котрий перегукується з універсальними, усечасовими категоріями.

Міф як складна система характеризується позачасовістю свого розгортання, кроскультурним потенціалом побудови соціальних та міжособистісних відносин. Тому міф можна вважати універсальним метатекстом культури взагалі. Однією з головних його особливостей є вкоріненість у структурах людської психіки на рівні колективного несвідомого, що вбирає в себе соціальний та індивідуальний досвід і за допомогою творчості втілюється в текстах художньої літератури. Цікавою для дослідження саме в такому ракурсі нам видається творчість молодого українського письменника Любка Дереша і сучасного польського автора Мірослава Нагача. Творчість цих письменників наповнена великою кількістю культуральних зв'язків, мотивів, літературних образів і становить надзвичайно вдячний матеріал для інтертекстуального дослідження. Тексти романів “Культ” та “Лелека і Льоля” побудовані на основі активного використання бінарних опозицій, які лежать в основі міфологічної і традиційної картин світу й становлять їх універсальну структуру – свій/чужий, верх/низ, життя/смерть, темрява/світло. Автори намагаються відтворити космогонічний міф та архаїчний ритуал як спосіб реактуалізації космогонічного та есхатологічного міфу.

Як зазначає відомий дослідник міфопоетичної свідомості В. Топоров, у процесі життєдіяльності світ приходить до занепаду, “стирається і для продовження попереднього існування виявляється потреба у відбудови, оновлення” [9, 15], тобто потрібно ще раз відтворити ту ситуацію, яка була в момент першотворення, провести саме ті дії, які колись учинив творець за допомогою ритуалу, який, як зауважує Елеонора Гаврилюк, “імітує, актуалізує, розігрує у символічній формі першодію, тобто інваріантний креаційний акт, який спричинив [...] виділення й формування «свого» Космосу із недиференційованого, «всезагального» Хаосу” [3, 7]. Таке періодичне оновлення світу відбувалося після завершення певного часо-просторового циклу (наприклад, святкування нового року, весняного пробудження природи, літнього сонцевороту тощо). Часовий період перед проведенням ритуалу позначався посиленням ентропійних проце-

сів, що характеризуються відчуттям страху, жаху, тривоги, неспокою, пригніченості, відчаю. Саме такі емоційні відчуття намагаються викликати у своїх читачів автори “Культу” та “Лелеки і Льолі”.

Час проведення ритуалу – це символічне повернення в минуле, у час міфологічний, або “час сновидінь” (М. Еліаде), де й відбувається “природня трансформація”, індивідуалізація людини [12, 25]. Саме тому в аналізованих романах з’являється мотив сну як іншої, паралельної реальності, у яку потрапляють герої. Любко Дереш будує свій твір таким чином, що сон переплітається з реальністю, впливає на хід подій у романі. Можна прослідкувати у творі молодого автора впливи досліджень усвідомлених сновидінь Карлоса Кастанеди, Кетрін Грубер. Юрко Банзай веде журнал снів “Сонька-дрімка: що мені сниться” для пізнання дійсності й пошуку шляхів самоусвідомлення, оскільки власне усвідомлене сновидіння є шляхом до самопізнання і самовдосконалення, котре відчинить двері світові нових переживань, нових перспектив сприймання навколишнього світу. А роман Мірослава Нагача є суцільним сном, із якого головний герой виходить лише в кінці твору, і розуміє, що все відбувалося не в реальному житті, а в його свідомості. Будучи в такому напівсвідомому стані, головний герой постійно відчуває страх перед сном: *“найбільше боявся, що постійно сплю (...) Що не прокинувся”* [6, 143], *“як тільки засну, то все зникне”* [6, 127]. У героїв з’являються відчуття несправжності того, що відбувається, складається враження, що пережите відбувається уві сні, а не наяву. Межа між реальним та ірреальним, між уявою та явним, ілюзорним і дійсним дуже розмита, нечітка. Сни несуть містифікаційне навантаження. Таким чином, і Любко Дереш, і Мірослав Нагач використовують у своїх художніх текстах мотив сну як кордону з реальністю для пізнання оточуючої дійсності, самовизначення і світоглядного пошуку героїв.

Міфологічне тло романів набуває значення своєрідної матриці, тобто постійно віднаходимо вказівки на винятковість, неординарність ситуації, у котру потрапили головні герої “Культу” та “Лелеки і Льолі”. Наприклад, у романі Любка Дереша *“у хату (...) залетіла велика сова (...) літала по хаті, ухкала, накликаючи біду”* [4, 37], *“корова отелилася двоголовим телям”* [4, 38] або у статті в місцевій газеті про смерть 15 осіб. Усі ці знаки прямо пов’язані із феноменом страху, що переслідує персонажів творів: у “Культі” – *“Страх просочувався у Мідні Буки через пори реальності”* [4, 37], *“з плином*

часу вулиці просякали невиразним страхом”, [4, 64] “страх: рано чи пізно, його починаєш відчувати у цьому місті” [4, 36] та “Лелеці і Льолі” – “на перший план тепер виходить страх. Я боявся” [13, 17], “боявся туди заходити, боявся з ним зчепитися, боявся, що мене знищить (...)” [13, 149], “страх опановував людей і їхнє тремтіння переходило на фундаменти будинків, які в результаті неспокою генерували в собі небачене напруження” [13, 171]. Такий напружений стан речей, котрий оточує Юрка Банзая “Культу” і наратора “Лелеки і Льолі”, підштовхує їх до думки про те, що це все відбувається не випадково, а повинна бути на це причина: “здавалося, він повільно наближався до чогось” [4, 61], “ми чекали на прапричину, яка мала би порушити щось більше, ніж дрібні деталі всередині нас і назовні” [13, 11], “снилося мені якесь передчуття” [13, 12], “мене теж переслідувало передчуття, зсередини (...) щось було не так, виразно це відчував” [13, 16]. Таким чином, герої твору, попри своє бажання, потрапляють у полон незвичайних, містичних подій, котрі навіюють невимовний страх та апокаліптичні передчуття.

Окрім прямих знаків-символів, підсилюють напруження ситуації й описи природи та погодних умов, котрі можна співвіднести із внутрішнім станом персонажів. До прикладу, “дощ наче зупинився в часі. Замість нього у повітрі навис липкий від сирості туман. Туману якимсь чином вдалося згущуватися синхронно з Банзаєвою меланхолією” [4, 72], “збиралися чорні хмари. Гриміло” [13, 152], “повіяв вітер (...) небо роздерла блискавка, все сповільнилося ще більше” [13, 82].

У текстах українського і польського авторів функціонує така універсальна опозиція, як життя/смерть. У випадку “Культу” міфологема смерті не є провідною, але Юрко Банзай повинен прийняти її для того, аби, воскреснувши, отримати нові знання, досвід вирішення життєвих проблем, набути нового відчуття ідентичності та певності у власних силах. Тому смерть і воскресіння головних героїв роману можна розглядати в контексті обряду ініціації та космогонічних міфів про народження світу або ж власного мікрокосму. К.- Г. Юнг, аналізуючи різні форми відродження людини, звертає особливу увагу на її участь у процесі трансформації, у ході якої перетворення відбуваються в переносному значенні – пройшовши через смерть і відродження завдяки зовнішній трансформації особистості, особистість переходить у нову фазу власного буття [12, 253].

У “Лелеці і Льолі” поняття смерті набуває більш загальноприйнятих обрисів, асоціюється із пусткою, темрявою, нічною порою і нічим. Наприклад, “(...) настає ніч (...), напевно тут і повмираємо” [13, 33], “всюди було так темно (...) навіть видавалося, що мене немає” [13, 42]. Окрім того, ніч асоціюється головним героям Мірослава Нагача з нічим. Якщо світло і денна пора є позитивними речами, котрі вселяють надію на успішне вирішення проблем, то поза власним “я” героїв не існує нічого: “(...) немає нічого, бо була тільки темнота” [13, 72], “нічого немає поза тобою” [13, 75], “(...) завис в нічому, бо нічого не видно” [13, 43], “(...) було вже темно (...) справжня ніч з малюнка. Майже всюди довкола мене. Тому пішов туди, де бачив щось інше. (...) Світло. Кольори” [13, 109]. Тому можна зробити висновок, що саме міфологічний хаос, незнання і психологічна непевність асоціюються авторам сучасної української та польської прози з такими речами, котрі не мають нічого спільного зі світлою стороною, яка зазвичай асоціюється із прагненням до пізнання, набуття нового життєвого досвіду.

Значний відгомін Апокаліпсису вчувається в наскрізних мотивах кінця світу, хаосу, страху й гонитви за спокоєм і душевною рівновагою. Перші апокаліптичні згадки в “Лелеці і Льолі” пов’язані із жахливими уявленнями про поїдання всіх людей яскравою півкулею, від котрої неможливо ні втекти, ні “*прикритися газетою*” і яка “*знищить усіх до одного, декотрих одразу, інші здихатимуть повільно*” [13, 20]. Однак у подальшому ході роману герой приходить до думки, що якщо й настане кінець світу, то все, що було до того часу незрозуміле й невідоме, стане ясным і, “*можливо, все буде, як вкінці захоплюючої книжки – світ виявиться єдиним місцем із багатьох інших, а те, що зникне, зовсім не буде таким важливим*” [13, 123]. У “Культі” Любка Дереша простежуємо мотив кінця світу як загибель попереднього внутрішнього стану героїв, котрі, отримавши нові знання та особистий досвід, перейдуть у якісно іншу фазу власного буття. Епідемія грипу і знаки, що постійно переслідують персонажів, нагадуючи їм про невідворотність подій і змін, які послідувать, підштовхують Юрка Банзая і його ученицю-подругу Дарцю Борхес до думки про їхню особливу природу, і що саме вони повинні взяти участь у перетворенні хаосу в космос, тим самим привівши власний мікрокосм у відповідність із загальним макрокосмом.

Окрім того, аналізовані тексти належать до романів-випробувань, романів-ініціацій [8, 172–176]. Оскільки в сучасному суспільстві немає приготованих культурною традицією обрядів ініціації, котрі забезпечували би нормальний перебіг психологічного процесу дорослішання, формування власного світогляду, література стає для молоді людини інструментом, за допомогою якого можна здійснити обряд посвячення, що передбачає послідовні переходи від одного стану до іншого, і саме тому у творах Любка Дереша й Мірослава Нагача з'являється міфологема дороги, подорожі та пошуку.

Перехід у доросле життя, процес пошуку правди про світ і себе самих, “занурення в себе, яке веде до живого зразка цілісності” [12, 20] стається у ході мандрівок персонажів, які відбуваються в “Культі” та “Лелеці і Льолі”. Любко Дереш та Мірослав Нагач використовують у своїх текстах схему міфологічного сюжету мандрівки, запропоновану В. Проппом у праці “Історичні корені чарівної казки”. Герой зазвичай покидає звичне йому місце проживання через брак особи чи предмета і вирушає на їх пошуки, які супроводжуються масою пригод, у ході котрих він здобуває нові знання та досвід [7, 47–63]. До того ж, Мірча Еліаде зазначає, що “облаштування в новій місцевості, дикій, незнайомій прирівнюється до акту творення” [11, 8] і “кожна територія, зайнята з метою проживання на ній або використання її як «життєвий простір», спочатку перетворюється з «хаосу» в «космос», за допомогою ритуалу отримує форму і стає реальною” [11, 9]. У подібний спосіб, але із авторськими додатками і відмінностями, можна описати життєву подорож героїв романів Любка Дереша та Мірослава Нагача. Юрко Банзай у “Культі” скерований у місто Мідні Буки на проходження педагогічної практики, яка стане для нього результатом необхідності самоусвідомлення і віднаходження свого місця у світі. Таку його подорож можна інтерпретувати як метафору людського життя, котре стає постійним пошуком і відкриттям власної самості. Мандрівка в пошуку певності й цілісності існування відбувається і в головного героя “Лелеки і Льолі”. Він вирушає у подорож своєю свідомістю, аби віднайти Льолю, яка, як він вважає, допоможе йому і додасть упевненості в потребі власного існування. У нього постійно крутяться в голові думки “*мусиш шукати Льолю, мусить бути біля тебе*” [13, 108], “*мусиш її побачити, інакше ніколи вже нічого не відрізниш*” [13, 126]. Головним завданням персонажа є пошуки єдиної жінки, котра б всесила в нього надію на майбутнє, стала другом,

допомагала і підтримувала його, не дала “загубитися, розчинитися у нагромадженні, у всьому, що випадково знаходилося довкола” [13, 148]. Шлях пошуку істини буття є виснажливим, небезпечним, “оскільки по своїй суті є переходом від мирського до сакрального; від ефемерного до реальності і вічності; від смерті до життя; від людини до божества” [11, 11].

Отож мотив подорожі й міфологема пошуку є провідними елементами творів молодих українського та польського письменників, котрі можна потрактувати як шляхи пізнання світу і формування власної особистості. Окрім того, мандрівку як перехід з одного стану свідомості до іншого можна теж інтерпретувати як елемент процесу ініціації, у ході якої отримуються нові знання та досвід для майбутнього життя в соціумі.

Мотив подорожі характеризується її націленістю на зміни й супроводжується випробувальними проходженнями крізь лабіринт, підземелля або будь-яку іншу заглибину в землі, де панує хаос. Мірча Еліаде виділяє як одну з можливостей проходження обряду посвячення “прохід через небезпечний спуск в грот, ущелину, що асоціюються з ротом або входом у череву Матері-Землі” [10, 86–87]. У романі Любка Дереша “Культ” місцем випробувань є підвали під навчальним закладом, у котрому Юрко Банзай проходить педагогічну практику, і які можна прирівняти до печер, у яких в умовах архаїчного суспільства відбувалися обряди ініціації юнаків. Щоб перебороти кризу, яка охопила все місто, Юркові Банзаю треба “спуститися в підвал” [4, 173], де перебуває втілення хаотичних сил – змієподібне чудовисько Великий Хробак Йог-Сотот, і побороти страшну потвору, аби отримати знання і досвід для подальшого життя. А в “Лелеці і Льолі” місцем пізнання істин буття є бункер, де “немає світу” [13, 39] і панує безмежна темрява, хаос, який відділяв від тієї “білизни”, що є втіленням космосу.

У процесі аналізу “Культу” та “Лелеки і Льолі” можемо простежити основні характеристики простору і часу як елементів міфопоетичної архаїчної моделі світу. В. Топоров, акцентуючи увагу на якісному аспекті міфічного хронотопу, зазначає, що простір і час перебувають у тісному органічному зв’язку, і згідно з архаїчними поглядами часо-просторові орієнтири в критичній ситуації втрачають свою попередню структуру [9, 14–15]. Науковець також вважає, що простір і час є неоднорідними і не нейтральними, а якісними, де

якість визначається об'єктами, що в них перебувають [9, 14–15]. У такому випадку складається враження, що Любка Дереш безпосередньо орієнтується на час і простір, властивий космогонічній моделі світу. Зокрема, можна помітити, що час у творі стає циклічним, неоднорідним, розгортається спіралеподібно навколо одного сакрального центру. Наприклад, час набуває нових, незвичних вимірів, простір стає неоднорідним, складчастим, що й відчують герої роману: *“Дощ неначе зупинився у часі. Замість нього у повітрі повис липкий від сирості туман. Туману якимсь чином вдалося згущуватись синхронно з Банзаєвою меланхолією. Зненацька Юрко зупинився і озирнувся навсібіч. У сірій емульсії топились навіть стіни сірих будинків. Туман, як і час, розчиняє межі... Банзя накрила повна дезорієнтація, наче він щойно випірнув зі сну в незнайомому місці. Не було зрозуміло, повертає вулиця, чи все ж таки йде прямо”* [4, 72–73]. Час у “Культі” постійно змінюється, стає гнучким, має здатність розширюватися або стискатися: *“Я зауважив, що з часом тут дуже цікаво: я зумів прочитати усю книжку за якихось півгодини, хоча під час читання це вдалося кількома добами”* [4, 59]. У “Лелеці і Льолі” можна простежити, як час набуває таких нових якостей, як невизначеність, неоднорідність, що й спонукає головного героя сумніватися у його звичному протіканні: *“ми йшли кілька хвилин, коли здавалося, що досить кількох секунд”* [13, 81], *“то не була жодна пора. Ні день, ані полудень чи північ”* [13, 82], *“час завис”* [13, 86]. Простір і час у творах перебувають у тісному органічному взаємозв'язку.

Висновки. Розглянувши трансформацію міфологічного сюжетно-образного матеріалу в романах українського молодого письменника Любка Дереша та його польського сучасника Мірослава Нагача, можемо зробити висновок, що завдяки саме таким універсальним структурам, як часо-просторові характеристики, мотив сну, міфологема подорожі тощо, вони змогли сформувати своєрідні ціннісні орієнтири та ймовірну програму дій для тієї молоді, яка звернеться до їх творчості. До того ж, особливість творчості молодих письменників у тому, що вони зуміли надати творчого переосмислення універсальних міфологічних мотивів та образів, наповнити їх змістовим навантаженням та ідейно-семантичним звучанням своєї епохи. Тому дослідження рівня і способу вираження стійких міфопоетичних категорій у художніх текстах Любка Дереша і Мірослава Нагача є перспективним та актуальним у світлі сучасного інтертекстуального підходу в літературознавстві.

Література

1. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре : Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурин. – СПб. : Наука, 1993. – 240 с.
2. Богданов К. А. Повседневность и мифология : Исследования по семиотике фольклорной действительности / А. К. Богданов. – СПб. : [б. и.], 2001.
3. Гаврилюк Е. Вступне слово / Е. Гаврилюк // Студії з Інтегральної Культурології (Спец. вип. “НЗ”). – 1999. – № 2. – С. 6–12.
4. Дереш Л. Культ / Л. Дереш. – Л. : Кальварія, 2006. – 208 с.
5. Корнієнко Н. Запрошення до хаосу. Театр (художня культура) і синергетика. Спроба нелінійності / Н. Корнієнко; Нац. центр театр. мистец. ім. Леся Курбаса. – К. : [б. в.], 2008. – 246 с.
6. Нямцу А. Трансформація літературної традиції (закономірності та своєрідність) / А. Нямцу // Вісн. Львів. ун-ту : сер. філол. – 2004. – № 33(2). – С. 3–8.
7. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки / В. Пропп. – М. : [б. и.], 1986. – 386 с.
8. Романко Т. Художня трансформація обряду ініціації у романі Любка Дереша “Культ”: семантичний і прагматичний аспект / Т. Романко // *Studia Methodologica : Антропология літератури : комунікація, мова, тілесність*. – 2008. – № 25. – С. 172–176.
9. Топоров В. О ритуале. Введение в проблематику / В. Топоров // *Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках*. – М. : [б. и.], 1988. – С. 7–60.
10. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде. – М. : Инвест-ППП, 1996. – 240 с.
11. Элиаде М. Миф о вечном возвращении / М. Элиаде. – СПб. : Алетейя, 1998. – 249 с.
12. Юнг К. Г. Душа и миф : шесть архетипов / К. Г. Юнг. – Киев : Гос. б-ка Украины для юношества, 1996. – 384 с.
13. Nahacz M. *Woscian i Lola* / M. Nahacz. – Woioiwiec : Wydawnictwo Czarne, 2005. – 200 s.

УДК 82.091

Ирена Рудзевич

ЛЮБОВЬ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ АННЫ АХМАТОВОЙ И МАРИИ ПАВЛИКОВСКОЙ-ЯСНОЖЕВСКОЙ

Исследуется описание любовных переживаний в ранней лирике Анны Ахматовой и Марии Павликовской-Ясножевской.

Ключевые слова: любовь, лирика, интимный мир чувств.